

УДК 378.147:78

ЩЕРБАК Ігор Вікторович –
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри музичного мистецтва
Миколаївського національного
університету імені В. О. Сухомлинського
<https://orcid.org/0000-0002-4649-6510>
e-mail: shcher.i.v@gmail.com

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Національне відродження і прагнення України до інтеграції у європейську спільноту зумовили потребу у створенні нової системи освіти, орієнтованій на розвиток творчої особистості громадянина. Освіта в Україні в цілому і музично-педагогічна зокрема переживають період глобальних трансформацій, зумовлених новими тенденціями в розвитку суспільства й інших сфер життєдіяльності людства. Високі вимоги сьогодення до рівня фахової підготовки вчителів музичного мистецтва зумовлюють необхідність оптимізації технологій навчання й виховання студентів музично-педагогічних закладів освіти. Однією із нагальних проблем сучасної музично-педагогічної освіти є вдосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва, зокрема активний розвиток його професійних властивостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування основ професійної підготовки майбутніх учителів музики розглядали у своїй дослідній діяльності провідні педагоги, психологи, музиканти та інші діячі науки, освіти й мистецтва. У працях Л. Виготського [4], А. Маклакова [9], З. Румянцевой [13] висвітлено суть психологічних пізнавальних процесів і зміст основних властивостей особистості, необхідних для музичного розвитку. В роботах Б. Гершунського [5], О. Ростовського [11; 12] розкрито педагогічну сторону цих питань.

Для розуміння суті професійної підготовки вчителів-музикантів велике значення мають дослідження В. Загвязинського [6], М. Буланової-Топоркової [3]. У дослідженнях Л. Арчажнікової [1], А. Лопатиної, М. Скребцової [8] обґрунтовано методичні засади музично-педагогічної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. У дослідженнях низки учених (Ш. Амонашвілі, О. Апраксина, Н. Ветлугіна, А. Глузман, І. Дзержинська, Г. Падалка, В. Сухомлинский, Л. Хлебнікова) приділено

значної уваги важливості музично-педагогічної діяльності вчителів.

Питання, безпосередньо пов'язані з фаховою підготовкою вчителів, формуванням і розвитком окремих професійних властивостей, компетентності педагогів, у тому числі педагогів-музикантів, досліджено у працях багатьох учених (Е. Абдуллін, В. Андрющенко, Л. Арчажнікова, Л. Гусейнова, О. Кузниченко, Н. Кузьміна, А. Маркова, Г. Мешко, М. Михаськова, Л. Мітіна, В. Муцмахер, В. Орлов, Г. Падалка, І. Полубоярина, О. Ростовський, О. Рудницька, В. Сластьонін, Р. Тельчарова, А. Хуторської, А. Щербаков та інші).

Проте, незважаючи на існування досліджень за тематикою статті, соціально зумовлена потреба у підготовці висококваліфікованого вчителя музичного мистецтва, у дієвій методиці оцінювання рівня його компетентності, виділення професійно необхідних особистісних характеристик тощо спричинили необхідність у зосередженні наукової уваги на уточненні сукупності професійних властивостей майбутніх учителів музичного мистецтва. Ось чому, на наш погляд, перелік і характеристика основних професійних властивостей майбутніх учителів музичного мистецтва потребують конкретизації.

Мета статті – визначення й характеристика основних професійних властивостей особистості студентів музично-педагогічних і мистецьких факультетів гуманітарно-педагогічних вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки одним із ключових понять статті є «властивість», на початку викладу основного матеріалу пояснимо своє бачення доцільності застосування у тексті саме цього терміна. Властивість – якість, ознака, характерні для когось-чого-небудь [15]; якість, ознака, що становить відмітну особливість когось-чого-небудь [14]; вияв певних якостей об'єктів у процесі їх взаємодії [16].

Проаналізувавши матеріал

вищезазначених тлумачних словників, енциклопедій та іншої наукової літератури, ми дійшли висновку, що хоча у переважній більшості зазначених джерел інформації «властивості» є синонімом «якостей», усе ж таки, розглядаючи характеристики, що є найбільш необхідними для фахівців будь-якої сфери професійної діяльності, більш коректним є застосування терміна «властивості». Крім того, у «якостей» існує значно більше різноманітних несинонімічних значень, що може нашкодити адекватності їх розуміння.

На основі вивчення й аналізу відповідних визначень у науковій літературі було з'ясовано, що професійні властивості вчителя музичного мистецтва це професійно значущі й особистісні характеристики, що визначають особливості його музично-педагогічної діяльності. Зазначені властивості, на наш погляд, виражають професійно зумовлені соціальні вимоги до вчителя-музиканта у вигляді певних функцій, здібностей, знань, навичок, умінь, особистісних і професійних якостей-рис та спрямованості на фахову діяльність.

Для визначення й характеристики професійних властивостей вчителя музичного мистецтва вельми актуальним, на нашу думку, є вислів Б. Асаф'єва: «Музичний педагог у загальноосвітній школі ... повинен бути і теоретиком, і регентом, але в той же час і музичним істориком, і музичним етнографом, і виконавцем, володіти інструментом, щоб завжди бути готовим спрямувати увагу в той чи інший бік» [2, с. 65].

Г. Падалка порівнювала вчителя музичного мистецтва з лоцманом у неосяжному океані музики, завдання якого «охоплюють широку сферу питань музичного виховання, а головними якістьми є самовідданість і ентузіазм, переконаність у необмеженості виховних можливостей величного мистецтва музики, палке бажання й уміння зробити її необхідною для всіх людей, педагогічна майстерність і творче натхнення» [10, с. 14].

Не можна не погодитись також із думкою сучасного дослідника Ю. Локаревої, що професія вчителя музичного мистецтва є багатограним, широкопрофільним поняттям, яке у соціальному плані являє собою синтез окремих професій (педагога, психолога, вихователя, інструменталіста, вокаліста, диригента, аранжувальника, композитора, артиста, режисера, сценариста тощо), що вбирає умови професійної діяльності, особливості особистісних характеристик, соціальний статус, спосіб життя, професійну

самореалізацію та самоствердження [7, с. 203].

У результаті аналізу накопичених в науці підходів нами було уточнено сукупність професійних властивостей особистості сучасного вчителя взагалі і вчителя музичного мистецтва зокрема (функції, здібності, знання, навички, уміння, якості-рис та основні напрямки професійної спрямованості) і побудовано відповідну структурну схему (рис. 1).

ПЕДАГОГІЧНІ ФУНКЦІЇ		
організаційно-структурні	цілепокладальні	інші
організаційна, гностична (пізнавальна), конструктивна, комунікативна	інформаційна, орієнтувальна, розвивальна, стимулювальна	діагностична, прогностична, проєктувальна, дослідницька
ЗДІБНОСТІ		
спеціальні музичні, академічні, дидактичні, комунікативні, організаційні, гностичні (пізнавальні), прогностичні, перцептивні (сприйняття), конструктивні, лідерські, креативні, експресивні (виразності)		
ЗНАННЯ ТА НАВИЧКИ		
загальнокультурні, музично-педагогічні, психологічні, методичні, музично-теоретичні, музично-виконавські		
УМІННЯ		
педагогічні, гностичні (пізнавальні, в т.ч. перцептивні - сприйняття), комунікативні (в т.ч. артистичні), рухові (диригентські жести, гра на фортепіано та інших інструментах)		
ЯКОСТІ (РИСИ)		
професійно значущі	особистісні	
професійна компетентність, музичальність, любов до музично-педагогічної діяльності, диригентська і виконавська техніки, віджд, стиль, артистизм, комунікативність, авторитет, перцептивні (сприйняття), організаторські, дидактичні, науково-пізнавальні якості, культура і виразність мови, дар педагогічного спілкування, педагогічна ерудованість, педагогічна цілеспрямованість, музично-педагогічне мислення, педагогічна інтуїція, педагогічна імпровізація, педагогічна спостережливості,	патріотизм, громадянськість, духовність, ідейна переконаність, креативність, оптимізм, доброзичливість, гнучкість, милосердя, любов до дітей, толерантність, тактовність, почуття гумору, працездатність, емпатія, загальна ерудованість і культура, скромність, рефлексія, інтелігентність, здоров'я, інтуїція, витримка, гнучкість у поведінці, вимогливість, гідність, уважність, гуманність, діловитість, дисциплінованість, доброта, сумлінність, ініціативність, ширість, колективізм, критичність, логічність, спостережливості, наполегливість,	
педагогічний оптимізм, педагогічна спритність, кмітливість, педагогічне передбачення, педагогічна рефлексія, музично-педагогічний досвід	відповідальність, чуйність, організованість, товариськість, порядність, передбачливість, принциповість, почуття нового, самостійність, самокритичність, справедливість, кмітливість, сміливість, емоційність, прагнення до самовдосконалення	
ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ		
на практичну реалізацію виховного потенціалу музичного мистецтва, на освіту і музичне виховання дітей, на підтримання віджду вчителя, на престижність професії, на професійне й особистісне самовдосконалення		

Рис. 1. Професійні властивості вчителя музичного мистецтва

У процесі навчання на музично-педагогічних і мистецьких факультетах ЗВО важливу роль відіграють формування й розвиток абсолютно всіх різноманітних суто професійних, а також професійно важливих

загальних, інтелектуальних, громадянських, духовних і моральних властивостей особистості студентів – майбутніх учителів музичного мистецтва.

За час навчання неможливо набути повного переліку властивостей для забезпечення професійної діяльності, адже обсяг знань постійно збільшується й ускладнюється, а насиченість навчального процесу переважно теоретичною підготовкою майже не залишає місця для отримання студентами якісного практичного музично-педагогічного досвіду. Отже, метою освітньої діяльності ЗВО має бути прищеплення випускникам певної сукупності основних професійних властивостей, зокрема якостей.

За результатами досліджень нами окреслено основні професійні якості майбутніх учителів музичного мистецтва (рис. 2).

ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩІ	ОСОБИСТІСНІ
<ul style="list-style-type: none"> • любов до музично-педагогічної діяльності • професійна компетентність • музикальність • комунікативність • музично-педагогічне мислення 	<ul style="list-style-type: none"> • загальна ерудованість і культура • гуманність • любов до дітей • креативність • прагнення до самовдосконалення

Рис. 2. Основні професійні якості майбутніх учителів музичного мистецтва

Ґрунтуючись на результатах вивчення й аналізу психолого-педагогічної літератури за тематикою статті, подаємо коротку характеристику основних професійних якостей майбутніх учителів-музикантів.

Любов до музично-педагогічної діяльності. Любов до своєї професійної праці – одна із найважливіших педагогічних якостей. Складниками цієї якості є працелюбність, наполегливість у досягненні навчально-виховних цілей, вимогливе ставлення до себе, спрямованість на підвищення рівня професійної майстерності.

Професійна компетентність. Проаналізувавши результати багатьох наукових досліджень, ми з'ясували, що професійна компетентність майбутнього педагога-музиканта є інтегрованим показником його теоретичної й практичної готовності до здійснення професійної музично-педагогічної діяльності. Професійну компетентність учителя музичного мистецтва забезпечують такі властивості: знання музично-педагогічної теорії, виконавська та педагогічна майстерність, знання психології, володіння технологіями навчання і виховання, любов до музики, любов до учнів, музично-педагогічні здібності, загальна та фахова ерудованість і багато інших.

Музикальність. Практичний внесок

учителя музичного мистецтва в музичну освіту дітей залежить від розвиненості його музичної культури, рівня розвиненості музично-педагогічних здібностей, тобто – від його музикальності. Музикальність вважають основою професійних властивостей вчителя музичного мистецтва. Музикальність вчителя музичного мистецтва виявляється в усіх різновидах його професійної діяльності: вокально-інструментальній підготовці, організації вокальної роботи учнів, власній музично-виконавській діяльності тощо.

Комунікативність. Комунікативний компонент – це особливості комунікативної діяльності вчителя, характерні риси спілкування з учнями. Комунікативністю (комунікабельністю) вчителя називають його здатність до спілкування, контактів з учнями, вміння знайти спільну мову з ними, встановити з ними партнерські стосунки, розвиненість педагогічного такту.

Серед найважливіших комунікативних умінь педагога-музиканта, на нашу думку, доцільно виділити такі: перцептивні (сприйняття учителем учня), в результаті дії яких виникає емпатія (здатність учителя «стати на місце учня», зрозуміти і відчувти його); спілкування з аудиторією (вміння налагоджувати психологічний контакт з колективом учнів, обирати потрібні способи поведінки, аналізувати колективні й індивідуальні вчинки учнів); музично-педагогічна техніка (сукупність умінь і навичок, пов'язаних зі стимулюванням активності школярів: обирати стиль і тон спілкування, управляти увагою дітей, їх діяльністю, впливати на аудиторію інтонацією, поведінкою, манерою виконання музичних творів, жестами, зовнішністю, поглядом, ходом).

Музично-педагогічне мислення. У психології мисленням називають діяльність, яка, будучи активним цілеспрямованим вольовим актом, здійснюється через внутрішні розумові процеси – аналіз, синтез, абстракція і узагальнення у вигляді системи свідомо регульованих інтелектуальних операцій. Аналіз музичного твору відбувається на рівні визначення його форми і стилю, своєрідності виразних засобів втілення художнього задуму. Синтез у роботі над музичним твором є цілісним підходом до розуміння і вибору усіх мистецьких компонентів, що становлять суть змісту твору.

Особистісні професійні якості майбутніх учителів музичного мистецтва. *Загальна ерудованість і культура.* Будь-який педагог повинен бути ерудованим, володіти високим рівнем загальної культури. Справжній

вчитель є взірцем ерудованої особистості, еталоном гнучкої поведінки не лише для учнів, але й для їхніх батьків і рідних, для своїх колег. Учитель музичного мистецтва як представник специфічної мистецької сфери діяльності, крім зазначених характеристик, має бути обізнаним у загальнокультурних, педагогічних, психологічних, методичних питаннях, щодо історії розвитку світової та української культури тощо.

Гуманність. Будь-який вчитель повинен у своїй професійній діяльності демонструвати ставлення до школярів як до найвищої цінності, як до тих, від кого в недалекому майбутньому залежатиме ступінь розвиненості нашої країни і, можливо, рівень цивілізованості усього світу. Гуманне ставлення до особистості учня гарантуватиме всебічний і гармонійний розвиток громадян України. Вчитель музичного мистецтва, як ніхто інший, має можливість для розвитку найкращих етичних, естетичних та інших украй необхідних людських якостей учнів під час проведення своїх уроків.

Любов до дітей. Любов до дітей як властивість особистості педагога-музиканта визначає характер і спрямованість усієї його професійної діяльності: прагнення формувати й розвивати в учнів високі естетичні, духовні, моральні якості засобами музичного мистецтва, а саме – любов до прекрасного, вміння сприймати і розуміти красу навколишніх предметів і явищ, бажання долучитися до творчих мистецьких процесів.

Креативність. Під креативністю ми розуміємо творчу, новаторську діяльність і здатність особистості до неї. Творчість – це діяльність, яка створює щось якісно нове і відзначається неординарністю, оригінальністю. Творчість учителя-музиканта є найвищим рівнем його професійної майстерності, що забезпечує різноманітність вибору методів, форм, засобів для оптимізації музично-педагогічного процесу. Вчитель музичного мистецтва просто «зобов'язаний» бути творчою особистістю, по-своєму інтерпретувати музичні твори, адже педагог-музикант – виконавець має дуже широкий спектр професійної реалізації.

Прагнення до самовдосконалення. Майбутній педагог-музикант у своєму професійному становленні повинен постійно прагнути інтерпретувати, створювати, долати стереотипи, самовдосконалюватися в музично-педагогічній діяльності. Вирішення цих завдань визначає вибір стратегії і процесуальних основ професійного навчання майбутніх учителів музичного мистецтва.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Удосконалення

професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва, зокрема активний розвиток його професійних властивостей є одним із провідних завдань сучасної музично-педагогічної освіти. Наявність потреби в підвищенні рівня сформованості зазначених властивостей особистості підтверджують окреслені в сучасних керівних документах щодо освіти в Україні оновлені вимоги до вчителя.

Вчитель-музикант повинен володіти як професійно значущими якостями (любов до музично-педагогічної діяльності, професійна компетентність, музикальність, комунікативність, музично-педагогічне мислення та ін.), так і особистісними (загальна ерудованість і культура, гуманність, любов до дітей, креативність, прагнення до самовдосконалення).

Процес формування найважливіших професійних властивостей майбутніх учителів музичного мистецтва буде ефективним, якщо створити відповідні організаційно-педагогічні умови на музично-педагогічних і мистецьких факультетах гуманітарно-педагогічних вищих навчальних закладів. Це, на нашу думку, є основним напрямком подальших наукових розвідок у даному напрямку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Арчажникова Л. Г. Профессия – учитель музыки / Л. Г. Арчажникова – М.: Просвещение, 1984. – 109 с.
2. Асафьев Б. В. Музыкальная форма как процесс / Борис Владимирович Асафьев. – Л.: Музыка, 1963. – 376 с.
3. Буланова-Топоркова М. В. Педагогика и психология высшей школы: Учебное пособие / М. В. Буланова-Топоркова. – Ростов н/Д : Феникс, 2002. – 544 с.
4. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. Под ред. В. В. Давыдова. – М.: АСТ. Астрель Люкс, 2005. – 671 с.
5. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Б. С. Гершунский. – М.: Совершенство, 1998. – 608 с.
6. Загвязинский В. И. Педагогическое творчество учителя / В. И. Загвязинский. – М.: Педагогика, 1987. – 160 с.
7. Локарева Ю. В. Теоретико-методологичні основи професійного становлення майбутніх учителів музичного мистецтва / Ю. В. Локарева // Наукові записки. – Вип. 132. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: КДПУ, 2014. – С. 203–219.

8. Лопатина А. Волшебный мир музыки / А. Лопатина, М. Скребцова. – М.: Амрита, 2009. – 304 с.
9. Маклаков А. Г. Общая психология: учебник для вузов / А. Г. Маклаков. – СПб.: Питер, 2008. – 583 с.
10. Падалка Г. М. Учитель, музыка, діти / Г. М. Падалка. – К.: Музична Україна, 1982. – 144 с.
11. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в основній школі: навч.-метод. посібник / Ростовський О. Я. – 2-ге вид., доп. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 272 с.
12. Ростовський О. Я. Методика викладання музики у початковій школі: навч.-метод. посібник / Ростовський О. Я. – 2-ге вид., доп. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 216 с.;
13. Румянцева З. В. Формирование профессиональной готовности учителя к музыкально-педагогической деятельности в школе: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Румянцева Зоя Васильевна – М., 1987. – 199 с.
14. Словник термінів і понять з педагогіки вищої школи: посібник / В. В. Приходько, В. В. Малій, В. Л. Галацька, М. А. Мироненко. – Дніпропетровськ: НГАУ, 2005. – 181 с.
15. Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/vlastyvistj>.
16. Логічний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vocabulary.ru/termin/svoistvo.html>.

REFERENCES

1. Archazhnikova, L. G. (1984). *Professija – uchitel' muzyki*. [Profession is a music teacher]. Moscow.
2. Asaf'ev, B. V. (1963). *Muzykal'naja forma kak process*. [Musical form as a process]. Leningrad.
3. Bulanova-Toporkova, M. V. (2002). *Pedagogika i psihologija vysshej shkoly*. [Pedagogy and psychology of high education]. Rostov na Donu.
4. Vygotskij, L. S. (2005). *Pedagogicheskaja psihologija*. [Pedagogical psychology]. Moscow.
5. Gershunskij, B. S. (1998). *Filosofija obrazovanija dlja XXI veka (v poiskah praktiko-orientirovannyh obrazovatel'nyh koncepcij)*. [Philosophy of Education for the XXI century (in the search for practical-oriented educational concepts)]. Moscow.
6. Zagvjazinskij, V. I. (1987). *Pedagogicheskoe tvorcestvo uchitelja* [Pedagogical creativity of teacher]. Moscow.
7. Lokaryeva, Yu. V. (2014). Teoretyko-metodolohichni osnovy profesiynoho stanovlennya maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva

[Theoretical and methodological bases of professional formation of the future teachers of music]. Kirovohrad.

8. Lopatina, A., & Skrebцова, M. (2009). *Volshebnyj mir muzyki*. [The magical world of music]. Moscow.
9. Maklakov, A. G. (2008). *Obshhaja psihologija*. [General psychology]. St. Petersburg.
10. Padalka, H. M. (1982). *Uchytel', muzyka, dity*. [Teacher, music, children]. Kyiv.
11. Rostovs'kyu, O. Ya. (2001). *Metodyka vykladannya muzyky v osnovnij shkoli* [Methods of teaching music in basic school] (2nd ed.). Ternopil.
12. Rostovs'kyu, O. Ya. (2001). *Metodyka vykladannya muzyky u pochatkovij shkoli*. [Methods of teaching music in elementary school] (2nd ed.). Ternopil.
13. Rumjanceva, Z. V. (1987). *Formirovanie professional'noj gotovnosti uchitelja k muzykal'no-pedagogicheskoj dejatel'nosti v shkole*. [Formation of professional readiness of the teacher to the musical and pedagogical activities at school]. Moscow.
14. Prykhod'ko, V. V., Malyy, V. V., & Myronenko, M. A. (2005). *Slovyk terminiv i ponyat' z pedahohiky vyshchoyi shkoly*. [Glossary of terms and concepts of Pedagogy of high education]. Dnipropetrovs'k.
15. Electronic resource. *Akademichnyy tлумачnyy slovyk*. [Academic explanatory dictionary]. Retrieved from <http://sum.in.ua/s/vlastyvistj>.
16. Electronic resource. *Lohichnyy slovyk*. [Logical Dictionary]. Retrieved from <http://vocabulary.ru/termin/svoistvo.html>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЩЕРБАК Ігор Вікторович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри музичного мистецтва Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.

Наукові інтереси: громадянське виховання у вищій школі, професійна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHCHERBAK Igor Viktorovych – Candidate of Pedagogic Sciences (Ph. D.), Docent, Associate Professor at the Department of Musical Art of Mykolayiv National University named after V. Sukhomlynskyi.

Circle of scientific interests: civic education in higher education, professional training of the future teachers of musical art.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2019 р.